

Josep PERARNAU I ESPELT

FRAGMENTS CATALANS DEL
DE HELEMOSYNA ET SACRIFICIO
D'ARNAU DE VILANOVA

La recerca de fonts de la referència a allò que sant Bernat hauria dit a la seva germana, feta per sant Vicent Ferrer en el seu sermó del 6 de maig del 1414, segons el text de les línies 1927-1935¹ em portà a rellegir la cèlebre *Carta a la seva sor*, atribuïda durant els segles de la Baixa Edat Mitjana a sant Bernat, per confusió amb el senyor Bernat de Castellambròs, a qui la crítica contemporània atribueix el dit text.²

Com que la dita lletra tingué traducció catalana, feta, tal com acabem de veure en la nota 2, en el mateix convent de València que era el de mestre Vicent Ferrer per un dominicà contemporani seu, i aquesta fou publicada a mitjan segle passat per Pròsper de Bofarull i Mascaró, dins la seva col·lecció de documents de l'ACA, era natural que cerqués (d'altra banda, inútilment) la dita referència en aquella obra. Però en fullejar el volum tretzè del Codoin, em cridà l'atenció un paràgraf, pertanyent a una obra que l'esmentat editor del segle passat intitolà *Sentencias morales*,³ paràgraf que immediatament em féu la impressió d'ésser-me conegut (era el segon dels transcrits a continuació); no em costà gaire d'associar-hi el nom de l'autor i el títol de l'obra, amb la corresponent sorpresa de constatar que tenia davant els ulls un fragment català original del tractat d'Arnau de Vilanova *De helemosina et sacrificio*, perdut en la nostra llengua. No cal dir que després d'aquesta troballa vaig repassar tot l'opuscle, treball que fou immediatament recompensat amb la identificació d'altres fragments arnaldians en català de la mateixa obra, altrament perduts.

Crec que la meua obligació és la de demostrar-ho amb una operació senzilla: col·locant en paral·lel els fragments catalans amb els corresponents de les traduccions italiana/napolitana i castellana medievals del mateix tractat:⁴

---

1. Vegeu en aquest volum, i en la secció d'articles, el meu estudi *Els quatre sermons catalans de Sant Vicent Ferrer en el manuscrit 476 de la Biblioteca de Catalunya*.

2. Carta de san[t] Bernat a sa germana, dins *Documentos literarios en antigua lengua catalana (siglos XIV y XV)*, publicados de Real Orden por PRÓSPERO DE BOFARULL Y MASCARÓ (Colección de documentos inéditos del Archivo de la Corona de Aragón, XIII), Barcelona 1857 [reimpresió: Barcelona 1973], 425-652. Res no demostra amb tanta evidència l'atribució de la lletra a sant Bernat com el fet que el traductor al català, fra Antoni Canals, es referís en el seu pròleg a „lo libre que sant Bernat tramès a la sua devota sor”, o a „lo dit libre de sant Bernat ad sororem, ibid., 415 i 417.

3. *Ibid.*, 186-301.

4. Sobre les traduccions medievals, tant italiana / napolitana, com castellana, d'obres espirituals d'Arnau de Vilanova, em permeto de remetre al meu *Troballa de tractats espirituals perduts d'Arnau de Vilanova*, dins «Revista Catalana de Teologia», I (1976), 489-512, en particular

Fragment I

«Diu per ço mestre Arnau de Vilanova que alguna creatura no fa obres de noblesa quant fa so quis pertany a pus minnue de si car lo lebrer que cassa rates no es noble per ço car fa obres de gat ni lo falco qui cassa los polls de la gallina no es noble per ço car fa obres de mila mas si lo lebrer cassava ço que lo leo cassa e lo falco ço que la aguila pren serien nobles [...] que tant quant lom es de pus alta natura aytant deu fer pus altes e pus nobles obres e ab pus alt e pus noble enteniment car tot vici es pus leig de tant com scell qui pecca es maior».⁵

«Et neguna creatura non fa opera de nobilitate quando fa zo que pertange a plu minore de si. Ca leborero que cazaa sorici non è nobili, per zo ca fa opere de gatta. E lo falcone ke caza polzini de galline non è nobile, ca fa opera de nibio. Ma sello levorero cazasse zo que lione caza, e lo falcone zo que l'aquila, serria nobile».⁶

«...por ende, ninguna criatura non faze obra de nobleza quando faze obra que pertensçe a más menguado que él. E desto pongo enxemplo: quando el lebrero caça rratonos, non es noble, ca faze obra que pertensçe a gato; e aun el açor que caça los pollyllos de gallyna non es por eso más noble, ca faze obras de milano. Mas sy el galgo caçare lo quel león caça o el açor caça lo que el agyla caça, estonçe serie mucho más de presçiar e más de ennobleçer».⁷

Fragment II

«Car mills nes embellit lo talam nupcial jatsesia quel multiplicant de la specia quis fa en lo matrimoni no es obra principal de aquells qui hi son en aquell stament car si ver fos tots aquells qui hi son haurien infants mas principalment es obra del creador quilis dona alla ond li plau. [...] E per ço aquell quin met en matrimoni per dar servey a Deu dels ifnants que nexeran ell se force de servirlo daço que li dara en o daço que ha».⁸

«...ca lo multiplicamento de la especia que sse fa ennelo matrimonio non è opera principale de quilli que sono en quillo stato, qua se fosse, tucti quilli que be fossero averiano enfanti, ma è principalmente de lo creatore que lli dona là

---

per al *De belemosina et sacrificio*, 497-500.

5. *Documentos...* (citat en la nota 2), 208.

6. Roma, Convento di Francescani Irlandesi di Sant'Isidoro e San Patrizio, ms. 1/58, ff. 38v-39r.

7. Josep PERARNAU I ESPELT, *Dos tratados 'espirituales' de Arnau de Vilanova en traducción castellana medieval* (Publicaciones del Instituto Español de Historia Eclesiástica, 25), Roma, Iglesia nacional española 1976 [1978], 136, lfnies 100-108.

8. *Documentos...* (citat en la nota 8), 257.

ove li piace. [...] Ma quillo o quella que sse mecte en matrimonio per servire Dyo enneli enfanti quenne esserao, illo se esforsa de servirelo enzo que lli daria e non della nobileza que ia li à donata...»⁹

«...ca el amochiguar de la espesçia, el qual se faze en el matrymonio, non es obra prinçipal de aquellos que son en aquel estado, ca sy lo fuese todos aquellos que ay son averían fijos, mas es prinçipal mente del criador que los da do es la su merçed. [...] Mas aquel o aquella se mete en matrimonio por entençión de servir a Dios con los fijos que nasçerán, este atal se esfuerça de lo servyr por lo que le dará a e d'Él espera, e non de la nobleza que le ya dio...».¹⁰

Fragment III

«Diu Lapostol que mes bens o mes obres de caritat nexen de les almoynes que de la missa [...] car caritat es amar Deu sobre totes coses per amor dell e no amar res sino per amor dell».¹¹

«...secundo que avete audito per lo dicto dello Apostolo, plu bene et plu opere de caritate nasceno della almosena que de la messa [...] la voluntate sea, la quali è, segundo que dice, amare Dyo sobre tucte le cose et amare syo proximo cosy como sy medesmo».¹²

«...según que avedes odo por el dicho del Apóstol, más byenes e más obras de caritat nasçen de la lymosna [qu]e de la misa [...] la voluntad, la qual voluntad dize es amar a Dios sobre todas las cosas e amar a su próximo aasy commo a sy mismo».¹³

Fragment IV

«Diu Salamo que fer obres de misericordia e de dret judici mes plau a nostre Senyor que sacrifici».¹⁴

9. Manuscrit citat en la nota 6, f. 39r fins als punts suspensius; i f. 39v, després.

10. PERARNAU, *Dos tratados...* (citat en la nota 7), 136, línies 120-125 fins als punts suspensius; i 137, línies 128-132, després.

11. *Documentos...* (citat en la nota 8), 260.

12. Manuscrit citat en la nota 6, ff. 56v-57r.

13. PERARNAU, *Dos tratados...* (citat en la nota 7), 151, línies 633-635, fins als punts suspensius; i 151, línies 645-646, després.

14. *Documentos...* (citat en la nota 8), 270. Cal recordar que aquesta és una de les proposicions afectades per la Sentència inquisitorial de Tarragona, 6 de novembre del 1316, tal com hom pot veure en el meu *Troballa...* (citat en la nota 4), 497, 1.

«E zo medesimo avia mostrato per Salamone, quando disse: «Facere misericordiam et iudicium magis placet Domino quam victime», zo è: Fare opera de misericordia e de dericto iudicio plu place a nostro Singior que sacrificio». ¹⁵

«...esto mesmo ovo mostrado por el sabyo Salamón, quando dixo: “Façerem misericordiam et iudisçium magis plaçet Domino”: fazer obras de misericordia e de juyzio más plaze a Dios nuestro sennor que non fazer sacrificio». ¹⁶

* * *

Hí ha, encara, un altre text, que, tot i no haver-li trobat fins ara el paral·lel arnaldia, conté un element clar, per no dir específic, dels textos espirituals d'Arnau de Vilanova, el de la comparació del pensament amb un molí, amb la corresponent indicació que “l'om deu procurar que l seu molí molga forment”, ¹⁷ i una altra, que és clarament paral·lela, per no dir idèntic, a unes línies de l'*Alia Informatio Beguinorum*; ¹⁸ no m'extranyaria, doncs, que el següent paràgraf pertangués a alguna de les moltes obres espirituals arnaldianes desaparegudes. ¹⁹

Diu així:

«Mas diu Ypocras quel cor a dues malalties pensament e tristor e la tristor es per les coses passades e fa lom dormir e lo pensament es per les coses sdevenidores e fa lom vellar quel cor és axi com a moli qui no fa sino rodar de pensament en pensament e de desig en desig e tant quant es maior lo pensament tant es maior lo suspir. E per ço lom deu procurar quel seu moli molga forment

15. Manuscrit citat en la nota 6, ff. 42v-43r.

16. PERARNAU, *Dos tratados...* (citat en la nota 7), 139, línies 224-228.

17. En l'estat actual dels meus coneixements, Arnau de Vilanova inserí aquest tema del 'molí que molga forment' almenys en tres de les seves obres: en *Tractatus de prudentia catholicorum scolarium* (GRAZIANO DI SANTA TERESA, «Divinitas», XI (1967 = Miscellanea André Combes), 839 (443); en l'*Allocutio christini de hiis quae conveniunt homini secundum propriam dignitatem creaturae rationalis ad inclitum dominum tertium Fredericum, Trinacriae regem illustrem* (PERARNAU, «Arxiu de Textos Catalans Antics», XI (1992), 116-117, línies 498-513); i cal suposar que en el text català primitiu de la *Lliçó de Narbona*, car s'ha conservat en la seva versió italiana / toscana, tal com hom veure en l'edició que en donaren tant Raoul MANSELLI, «Bulletin Storico Italiano per il Medio Evo e Archivio Muratoriano», núm. 63 (1951), 86, com BATLLORI, «Archivio Italiano per la Storia della Pietà», I (1951), 443, línies 21-23 (cf. PERARNAU, *L'Alia Informatio Beguinorum d'Arnau de Vilanova* (Studia, textus, subsidia, II), Barcelona, Facultat de Teologia de Catalunya 1988, 80).

18. La frase: «...rodar de pensament en pensament e de desig en desig...» en recorda una de l'obra arnaldiana immediatament acabada d'esmentar: «...d'enpènyer e d'ebocar éls de cabrant en crabant...» (*Ibid.*, 58, línies 339-341).

19. L'estat actual (immediatament anterior a la identificació dels nostres fragments) de les obres espirituals arnaldianes, amb distinció entre les conservades, inèdites o publicades, i les perdudes, es pot veure en el meu *Problemes i criteris d'autenticitat d'obres espirituals d'Arnau de Vilanova*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», XIII (1994 = Actes de la I Trobada Internacional d'Estudis sobre Arnau de Vilanova, I), 39-45.

ço es quel cor pens bons pensaments en desigs virtuosos car lo moviment del cor es doble la hun es pensament de raho l'altre es desig de voluntat e desordenades maneres de viure corrumpen los bons husus e costums de les ciutats».²⁰

Paraules finals

La primera és que em sembla demostrat que posseïm quatre fragments del text català original del *De belemosina et sacrificio*;

que d'aquests quatre fragments, la doctrina d'un (el primer) és explícitament atribuïda a Arnau de Vilanova, encara que no a una obra concreta; després ha resultat que no sols és d'ell la doctrina, sinó també el fragment textual. La raó de l'atribució em sembla fàcil, encara que no m'atreveria pas a dir que fos encertada: cal recordar que el *De belemosina et sacrificio* no és una obra unitària, ans constituïda per tres parts, possiblement resposta a altres tantes consultes, i que no totes tres parts foren tocades per la sentència inquisitorial de Tarragona, car en fou exclosa clarament la primera, la dedicada a avaluar cristianament matrimoni i virginitat; tal com ja vaig assenyalar en *Troballa...* (citada en la nota 4), 499-500, i el primer dels fragments transcrits, el que cita explícitament Arnau, pertany (com també el segon) a aquesta primera part. No hi havia, doncs, cap perill de caure en les mans dels inquisidors de l',herètica pravitat' pel fet de citar en aquest punt com a autoritat mestre Arnau de Vilanova;

altra cosa s'ha de dir dels fragments terç i quart, tots procedents de l'altra part de l'opuscle, fins al punt, que el quart és explícitament indicat com a reprobable per la sentència inquisitorial de Tarragona (cf. *Troballa...* (citat en la nota 4), 497, 1). Si l'autor de les pàgines publicades sota el títol de *Sentencias morales* ho sabia, fou valent a desafiar una institució, si més no en aquells moments, desagradable;

no sé si l'autor acabat d'esmentar conegué aquests fragments directament en el *De belemosina et sacrificio* català o a través d'algun altre text que ja els portava extractats; si fos la primera hipòtesi, només hi trobaria una explicació. Pel poc que sabem de l'autor i que ell mateix esmenta al començament del seu text: «...en ma fadrinesa e servit lo rey En Pere [el Cerimoniós] e après, en ma iuventut, lo rey En Joan [I], lo qual sernyor per sa mercè no contrastant que yo

---

20. *Documentos...* (citat en la nota 2), 254. No és impossible que amb el temps arribem a saber quelcom d'aquest fragment i atribuir-lo a obra i a autor certs; tractant-se d'Arnau de Vilanova, no poc deixar de recordar l'altre cas de descobriment de fragments, dels quals fou possible de determinar que pertanyien al tractat *De fine mundi*, tocat per la sentència inquisitorial de Tarragona; hom ho pot veure en el meu *Fragments en català del tractat perdut d'Arnau de Vilanova De fine mundi en una disputa entorn de les previsions escatològiques (Vilafranca del Penedès i Barcelona, 1316-1317)*, dins «Arxiu de Textos Catalans Antics», VII-VIII (1988-1989), 282-287.

fos son sobrecoch sen volia que yo regís lo offici de algotzir qui per mi indigne fo regit fins al dia de la sua fi ond yo fuy present»,²¹ ell pertanyia a la casa reial i considero ben possible, més encara, plausible de donar per suposat que en un dels palaus reials, en el de Barcelona potser, o en el de València, o qui sap si arribades darrerament de Sicília, hi havia un gruix considerable d'obres d'Arnau de Vilanova. En aquell ambient podia haver trobat el *De belemosina et sacrificio*.

Barcelona, abril del 1996

---

21. *Ibid.*, 186-187. Caldrà, doncs, veure si a través dels llibres del *Mestre racional* d'ACA, pot hom saber qui és aquest sobrecoch i regent l'ofici d'algotzil, que actuà fins al dia de la mort de Joan I, és a dir, fins a l'esbandida de servidors reials considerats indesitjables, episodi sobre el qual hom pot veure Marina MITJÀ, *Procés contra els consellers, domèstics i curials de Joan I, entre ells Bernat Metge*, dins «Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona», XXVII (1957-1958), 375-417; el problema venia de lluny, tal demostra Josep M. ROCA, *Memorial de greuges que ls missatgers de la ciutat de València presentaren al Rey Joban I d'Aragó*, dins el «Boletín» acabat d'esmentar, XI (1923-1924), 70-79; per al temps anterior, vegeu aquestes pàgines d'«Arxiu de Textos Catalans Antics», XIII (1994), 434. Si no m'erro, el nostre autor no figurava entre els acusats nominalment en el *Procés...* acabat d'esmentar: no m'he adonat que hi hagués cap sobrecoch ni cap regent l'ofici d'algotzir.